

Κωστής Κοκκινόφτας
Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
ΤΟ ΕΘΙΜΟ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΓΑΠΗΣ

Ένα από τα σημαντικότερα έθιμα της ημέρας του Πάσχα, το οποίο συνέτεινε στην καλλιέργεια της συναδέλφωσης και της αλληλεγγύης μεταξύ των κατοίκων της Κύπρου, ήταν το έθιμο της Χριστιανικής Αγάπης. Πολύτιμες πληροφορίες γι' αυτό αντλήθηκαν από παλαιότερους κατοίκους του χωριού Άγιος Δημήτριος Μαραθάσας, όπου διατηρήθηκε μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1910, καθώς και από μεμονωμένα άρθρα και σκόρπια δημοσιεύματα στον κυπριακό τύπο των αρχών του 20ού αιώνα. Οι ρίζες του ανάγονται στις αρχαίες χριστιανικές αγάπες, όπως ονομάζονταν τα κοινά δείπνα των πρώτων χριστιανών, τα οποία συμβόλιζαν την αγάπη και ενότητα που υπήρχε ανάμεσά τους. Σε αυτά συμμετείχαν σχεδόν όλοι οι Χριστιανοί της εποχής, οι οποίοι συναθροίζονταν σε ορισμένο μέρος, όπου, αφού έψαλλαν ύμνους και διάβαζαν περικοπές από την Παλαιά και Καινή Διαθήκη, τελούσαν το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Στη συνέχεια παρακάθονταν σε λιτό δείπνο, που προσφερόταν από τους πλουσιότερους Χριστιανούς¹.

Σύμφωνα με το έθιμο, οι κάτοικοι του Αγίου Δημητρίου προσέρχονταν στην εκκλησία για τη λειτουργία της Ανάστασης, έχοντας μαζί τους καλάθια με κρασί και διάφορα φαγώσιμα, όπως παξιμάδια, φλαούνες, κόκκινα αυγά και χαλλούμια. Η λειτουργία, που τότε ετελείτο κατά τις πρώτες πρωινές ώρες, ξεκινούσε μόνο όταν όλα τα μέλη της κοινότητας ήταν παρόντα, στο δε μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας προσέρχονταν όλοι, «νηστεύσαντες και μη νηστεύσαντες». Πρώτοι μεταλάμβαναν οι γεροντότεροι και στη συνέχεια οι έγγαμοι και οι άγαμοι. Με την ίδια σειρά ακολουθούσαν οι γυναίκες, ενώ τα παιδιά μεταλάμβαναν

---

1. Για το έθιμο αυτό και την επίδρασή του στη ζωή των μελών της Εκκλησίας βλ. Βασιλείου Στεφανίδου, «Λείψανον των Αρχαίων Αγαπών εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία», *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 10 (1933) 39-42· Δημήτρη Λουκάτου, «Αγάπη», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 1ος, Αθήνα 1962, σ. 138-139. Το έθιμο της Χριστιανικής Αγάπης στον Άγιο Δημήτριο καταγράφηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1980 σε πολύωρες συνεντεύξεις με κατοίκους, οι οποίοι είχαν συμμετάσχει σε αυτό, στις αρχές του 20ού αιώνα.

μετά που ασπάζονταν, σε ένδειξη σεβασμού και εκτίμησης, το χέρι των παππούδων και των γονέων τους και ζητούσαν την ευχή τους. Ακολούθως, μετά το τέλος της λειτουργίας, ο ιερέας ευλογούσε τα φαγητά με ειδική ευχή, αυτή «των καλαθιών», όπως την αποκαλούσαν, πιθανόν την ευχή που λέγεται κατά την τέλεση της αρτοκλασίας: «Κύριε Ιησού Χριστέ, ο Θεός ημών, ο ευλογήσας τους πέντε άρτους...». Στη συνέχεια κάθονταν όλοι σε κοινό τραπέζι, που ετοιμαζόταν για τον σκοπό αυτό στην αυλή της εκκλησίας. Στο μεταξύ, μερικές από τις γυναίκες μετέβαιναν στα σπίτια και, αφού ετοιμάζαν κάποια επιπρόσθετα φαγητά, επέστρεφαν στον χώρο της γιορτής και συμμετείχαν στη διασκέδαση.

Αρχικά ο ιερέας, ο οποίος καθόταν σε προνομιούχο θέση, έψαλλε το «Χριστός Ανέστη» και ακολούθως οι ψάλτες με τους υπόλοιπους παρισταμένους συνέχιζαν με άλλα αναστάσιμα τροπάρια, με δημοτικά τραγούδια ή με άλλα άσματα και «τσαττιστά». Η διασκέδαση κρατούσε μέχρι αργά το απόγευμα και περιλάμβανε επίσης διάφορα αγωνίσματα, στα οποία οι νέοι του χωριού επεδείκνυαν την παληκαριά τους, όπως η ανύψωση κάποιας βαριάς πέτρας, ενώ οι κοπέλες έστηναν τις λεγόμενες «σούσες»², σε παρακείμενους χώρους.

Η γενικότερη γιορταστική ατμόσφαιρα και η μόλις πριν από μερικές ώρες συμμετοχή όλων στο «κοινόν ποτήριον», έδινε την ευκαιρία σε ορισμένους από τους παρισταμένους να μεσολαβήσουν και να συμφιλιώσουν όσους από τους κατοίκους είχαν μεταξύ τους προστριβές και παρεξηγήσεις. Έτσι, το έθιμο αυτό συνεργούσε στην καλλιέργεια της συγχώρεσης και συναδέλφωσης των μελών της κοινότητας, γεγονός που συνέτεινε στην κοινή αντιμετώπιση των συνθηκών, που προκαλούσαν η κακή κατάσταση της κυπριακής

---

2. «σούσα, η [μτχ. σείουσα, κατ' ανομ. < αρχ. σείω] κούνια, αιώρα». Βλ. Κωνσταντίνου Γιαγκουλλή, *Θησαυρός Κυπριακής Διαλέκτου. Ερμηνευτικός και ετυμολογικός της Μεσαιωνικής και Νεότερης Κυπριακής*, Λευκωσία 2005, σ. 492.

οικονομίας της εποχής και η ξένη κατοχή³. Ας σημειωθεί, ότι από καταγραφή του εθίμου, του έτους 1937, στο γειτονικό στον Άγιο Δημήτριο χωριό Φοινί, στο κοινό τραπέζι, στο προαύλιο της εκκλησίας, παρακάθονταν μόνο οι άνδρες, ενώ οι γυναίκες γευμάτιζαν εντός του ναού⁴, κάτι που δεν συνέβαινε στον Άγιο Δημήτριο, όπου συμμετείχαν όλοι στο γεύμα, σε διαφορετικές θέσεις, όμως, οι άνδρες από τις γυναίκες.

Παρόμοια περιγραφή του εθίμου με αυτή που καταγράφηκε στον Άγιο Δημήτριο διασώζει και ο δημοσιογράφος Κλεόβουλος Μυριανθόπουλος, ο οποίος καταγόταν από το

---

3. Το έθιμο περιέγραψε εν συντομία και ο πρωτοπόρος λαογράφος Ξενοφών Φαρμακίδης, με βάση αναμνήσεις του από συμμετοχή του σε αυτό, στα τέλη του 19ου αιώνα, στο χωριό Παλώδια: «Ἡ "ἀγάπη", καθώς και εἰς τούς πρώτους χρόνους τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐγένετο διά προγεύματος ἢ γεύματος ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς ἐκκλησίας. Ἐκαστος δηλαδή οἰκογενειάρχης ἔφερε μαζί του ἐντός καλαθίου τά λεγόμενα εἰς τήν λαογραφίαν "τακτά ἐδέσματα" ἢ μᾶλλον "ἐδέσματα ἐν τακταῖς ἡμέραις", ἦτοι φλαοῦνες κτλ καί ἀφοῦ ἀνεγινώσκετο ἐπ' αὐτῶν ὑπό τοῦ ἱερέως ἡ σχετική ἐκκλησιαστική εὐχή, "εὐχή εἰς τό εὐλογῆσαι ἐδέσματα κρεῶν", ἐκάθηντο καθ' ὀμίλους εἰς συμπόσια. Ἐχθραι, μίση, φιλονικίαι ἐξέλιπον κατά τήν ἡμέραν ταύτην. Ἄλλά καί τοῦτο τείνει νά ἐκλείπη. Περιγράφω ὡς εἶδον αὐτό γενόμενον, κατά τήν ἐφηβικήν ἡλικίαν μου, ἐν τῷ χωρίῳ Παλώδια τῆς ἐπαρχίας Λεμεσοῦ». Βλ. Ξενοφώντος Φαρμακίδου, «Πασχαλινά ἡθῆ καὶ ἔθιμα», *Παρατηρητής*, 2.7.1932 [= *Κυπριακή Λαογραφία*, Λεμεσός 1938, σ. 89· *Ἄπαντα*, Λευκωσία 2000, σ. 89].

4. «Τήν Κυριακήν τῆς Λαμπρᾶς ἔρχονται εἰς τόν ναόν αἱ οἰκογένειαι φέρουσαι καλάθι ἐντός τοῦ ὁποίου ὑπάρχουσιν αὐγά κόκκινα, φλαοῦνες, τυριά, κρέας, διά νά εὐλογηθῶσιν ἀπό τόν ἱερέαν, μετά τήν ἀπόλυσιν. Ἡ τροφή διαμοιράζεται μεταξὺ τῶν μελῶν ἐκάστης οἰκογενείας, διότι οἱ ἄνδρες ὅλοι ὁμοῦ γευματίζουσιν εἰς τό προαύλιον τοῦ ναοῦ, αἱ δέ γυναῖκες ἐντός τοῦ ναοῦ». Βλ. Νεοκλή Κυριαζή, «Παλαιογραφικά. Φοινί», *Κυπριακά Χρονικά* 13 (1937) 285.

επίσης γειτονικό χωριό Πρόδρομος, σε βιβλίο του, που κυκλοφόρησε το 1949. Όπως αναφέρει, το έθιμο διετηρείτο στο νησί, κυρίως στα χωριά, μέχρι «προ ολίγων ετών»⁵.

Το έθιμο της Χριστιανικής Αγάπης συναντάται στις αρχές του 20ού αιώνα και σε άλλες ελληνικές περιοχές, γεγονός που φανερώνει τη διαχρονική ενότητα των διαφόρων μερών του Ελληνισμού, που διατήρησαν έθιμα με κοινές ρίζες. Στην Τήνο, π.χ., ετελείτο τη Δευτέρα του Πάσχα και, όπως αναφέρεται σε τοπική εφημερίδα του έτους 1907, μετά τη θεία λειτουργία της ημέρας όλοι οι κάτοικοι παρακάθονταν σε κοινή τράπεζα και συνεόρταζαν αδελφικά την Ανάσταση⁶. Παρόμοιο έθιμο συναντάται επίσης και στα χωριά της Μακεδονίας, στις αρχές της δεκαετίας του 1920. Σύμφωνα με τον δάσκαλο Ιωάννη

---

5. «Ἡ πραγματοποίησις τοῦ Χριστιανικοῦ τούτου ἐθίμου διετηρεῖτο εἰς Κύπρον μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν καί μέχρις ἀκόμῃ πρό ὀλίγων ἐτῶν... Τήν Ἀνάστασιν ἐκάστη οἰκογένεια ἔφερε στήν ἐκκλησία καλάθι μέ μαλακά παξιμάδια, φλαοῦνες, φρέσκα τυριά καί χαλλούμια καί αὐγά κόκκινα. Οἱ κάτοικοι παρηκολούθουν μέ θρησκευτικὴν εὐλάβειαν τήν λειτουργίαν καί πάντες μετελάμβαναν ἔπειτα ἀπό τήν πολυήμερον νηστείαν. Πρό τούτου τά παιδιά φιλοῦσαν τό χέρι πάππων, γονέων καί λοιπῶν σεβαστῶν συγγενῶν καί ζητοῦσαν τήν εὐχήν των. Οἱ δυσारेστημένοι συνεφιλιώνοντο, ἄλλως δέν μετελάμβαναν. Μετελάμβαναν κατά σειράν πρῶτοι οἱ ἔγγαμοι καί οἱ γεροντώτεροι, καί ἔπειτα οἱ ἐλεύθεροι, καί ἠκολούθουν οἱ γυναῖκες κατά τόν ἴδιο τρόπον. Ἦτο καί τοῦτο δείγμα σεβασμοῦ, ἐκτιμήσεως καί τάξεως. Ἐπειτα ὁ παπᾶς ἐδιάβαζεν τήν ὑπέροχον εὐχήν τοῦ Χρυσοστόμου καί μετά τήν λειτουργίαν ἐστρώνετο εἰς τήν αὐλήν τῆς ἐκκλησίας τό κοινόν τραπέζι, μέ ἐπικεφαλῆς τόν παπᾶ ἢ τοὺς παπάδες καί τοὺς προύχοντες τοῦ χωριοῦ. Οἱ παπάδες πρῶτοι ἔψαλλαν τό “Χριστός Ἀνέστη” καί οἱ ψάλται ἄλλα τῆς Ἀναστάσεως τροπάρια. Μετά τό φαγητό διεσκέδαζαν διαφοροτρόπως μέ διάφορα παιγνίδια μεσήλικες καί νέοι εἰς τό τρέξιμο γύρω τῆς ἐκκλησίας, στό πήδημα, ὁμοῦ μέ ἄλλα ἀθλητικά, καί οἱ νέες μέ ἄλλα παιγνίδια καί τραγούδια τοῦ γυναικείου κύκλου». Βλ. Κλεόβουλου Μυριανθόπουλου, *Κυπριακαί Σελίδες*, Λεμεσός 1949, σ. 58.

6. «Ἐκ τῆς ἀπό δεκαετίας ἐν Τήνῳ καλῆς ἐφημερίδος “Προόδου” μανθάνομεν ὅτι τήν δευτέραν ἡμέραν τοῦ Πάσχα καί φέτος ἐτελέσθη ἐν τῷ χωρίῳ Κτικάδῳ, κατά πανάρχαιον ἔθιμον, ἡ πανήγυρις τῆς “Ἀγάπης”, ἔθιμον καθ’ ὃ πάντες οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου, ἐν ἀδελφικῇ συμποίᾳ, μετά τό πέρας τῆς τελομένης πανδήμως ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ λειτουργίας, ἐν κοινῇ παρακάθηνται τραπέζῃ καί συνεορτάζουσιν ἀδελφικῶς, ἐν χαρᾷ πνευματικῇ, τήν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος». Βλ. «Ἀρχαῖκόν ἔθιμον», *Εκκλησιαστική Αλήθεια* 31 (1907) 313.

Καρακούλα, ο οποίος, μαζί με άλλους Κύπριους δασκάλους, είχε ανταποκριθεί σε έκκληση της Ελληνικής Κυβέρνησης και μετέβη για να διδάξει στα σχολεία που δημιουργήθηκαν στις απελευθερωθείσες περιοχές της Βορείου Ελλάδος, το έθιμο αυτό συνδεόταν με τη γιορτή του πολιούχου της Μακεδονίας Αγίου Δημητρίου και αφορούσε το Σάββατο πριν από τη γιορτή του, που σύμφωνα με παλαιό τοπικό έθιμο, γιορταζόταν ως Ψυχασάββατο. Όπως αναφέρει ο Καρακούλας, ετοιμάζονταν τότε κόλλυβα και διάφορα φαγητά και γλυκίσματα, τα οποία διαμοιράζονταν την επόμενη μέρα, ύστερα από τη μνημόνευση των κεκοιμημένων, στους παρευρισκομένους στον ναό, κατά παρόμοιο τρόπο που γίνονταν οι κοινές τράπεζες στην Εκκλησία των Ιεροσολύμων, τα πρώτα χριστιανικά χρόνια⁷.

Στην Κύπρο το έθιμο της Χριστιανικής Αγάπης εξακολούθησε να τελείται μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από τις προαναφερθείσες μαρτυρίες των Φαρμακίδη, Κυριαζή και Μυριανθόπουλου, ή από άλλες σχετικές καταγραφές, όπως για το χωριό Πέρα Πεδί⁸. Αρχικά, το έθιμο ατόνησε στις πόλεις, όπου, όπως αναφέρεται σε δημοσίευμα εφημερίδας της Λευκωσίας, στα τέλη της δεκαετίας

---

7. «Τό πρό τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Σάββατον ἑορτάζεται εἰς πάντα τά χωρία ὡς Ψυχασάββατον ἐκ παλαιοῦ μόνον ἑθίμου. Ἐφ' ἑσπέρας πᾶσαι αἱ γυναῖκες ἐτοιμάζουσι διὰ τὰς ψυχὰς τῶν τεθνεώτων οὐ μόνον κόλλυβα, ἀλλά καί διάφορα φαγητά καί γλυκίσματα, τὰ ὅποια τήν ἐπομένην ἡμέραν φέρουσιν εἰς τήν ἐκκλησίαν καί μετὰ τήν μνημόνευσιν τῶν κεκοιμημένων διαμοιράζονται εἰς πάντας τοὺς Χριστιανούς εἰς τὰς κοινὰς λεγομένας τραπέζας ἐντός τοῦ ναοῦ, ἀπαράλλακτα ὅπως αἱ κοινὰί τράπεζαι, αἱ ἀγάπαι ὡς ἐλέγοντο, αἱ ὅποιαί ἐγίνοντο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἱερουσαλήμ, κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας». Βλ. Ἰωάννη Καρακούλα, «Ἐντυπώσεις Κυπρίου Διδασκάλου ἐκ Μακεδονίας», *Φωνή τῆς Κύπρου*, 6/19.2.1921 [= Κωστή Κοκκινόφτα, «Κύπριοι δάσκαλοι στα χωριά της Βορείου Ελλάδος στις αρχές της δεκαετίας του 1920», *Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 4 (1999) 65].

8. Μαρούλα Χρυσοχού Καθητζιώτη, *Πέρα Πεδί Αγαπημένο*, Λεμεσός 2000, σ. 76-77.

του 1910, είχε ήδη καταργηθεί⁹. Στα χρόνια που ακολούθησαν σταδιακά καταργήθηκε και στα χωριά της κυπριακής υπαίθρου, εξαιτίας των γενικότερων κοινωνικών αλλαγών, που καταδίκασαν σε μαρασμό και εξαφάνιση πανάρχαια έθιμα, τα οποία είχαν σημαντική συμβολή στη διαμόρφωση των ανθρώπινων σχέσεων των κατοίκων της Κύπρου.

Δημοσιεύτηκε στον τόμο: Κωστή Κοκκινόφτα, *Άγιος Δημήτριος Μαραθάσας*, Λευκωσία 2007, σ. 173-177.

---

9. «Κατά παλαιάν συνήθειαν ἄνδρες καί γυναῖκες πολλαχοῦ τῆς Κύπρου πανηγυρίζουσι ζωηρῶς τὰς ἡμέρας τοῦ Πάσχα καί διημερεύουσι περί τοὺς ναοὺς εὐωχούμενοι καί κατόπιν εἰς διαφόρους παιδείας καί ἀθλητικά ἀγωνίσματα, οὐχί σπανίως δέ καί εἰς ἔριδας καί ἄφθονα ξυλοκοπήματα καί κεφαλοσχίσματα ἐπιδόμενοι. Αἱ κοιναὶ αὗται τράπεζαι εἶναι πιθανῶς λείψανα τῶν παλαιῶν “ἀγαπῶν” τῶν Χριστιανῶν. Ἡ συνήθεια αὕτη ἐξέλιπεν ἰδίᾳ ἐν ταῖς πόλεσι καί ὅπου ἄλλοῦ ὑπάρχει ἔλλειψις καταλλήλου χώρου ἢ εἰσεχώρησεν ὁ λεγόμενος πολιτισμός». Βλ. *Πατρίς*, 5/18.4.1917.